

М. М. Пітюлич, А. Я. Крупка, В. Т. Мінкович, О. І. Чакій

Детермінанти розвитку та їх вплив на фінансову стійкість територіальних громад

Обґрунтовано, що основою ефективного розвитку та функціонування територіальної громади є фінансові ресурси. Здійснено аналіз чинників, що впливають на створення та діяльність територіальних громад і виявлення резервів фінансової стійкості громад у майбутньому. Проведено аналіз теоретичних досліджень, пов'язаних з процесом формування та розвитку територіальних громад. Охарактеризовано можливість територіальних громад, зокрема в частині визначення на території об'єктів інвестиційної привабливості, обліку наявних ресурсів і можливості їх капіталізації, використання трудових ресурсів, а також використання можливостей, які виникають у процесі релокації підприємств через активні воєнні дії на значній території країни. Доведено вплив міграційних процесів на можливості розвитку та функціонування громади. Обґрунтовано сутність подання проєктних заявок на різні конкурси, що сприяє залученню додаткових коштів у бюджет громади і таким чином формує її фінансову стійкість. Охарактеризовано основні зміни місцевого бюджетного процесу, що виникли за умов воєнного стану та його впливу на розвиток територіальних громад.

Ключові слова: децентралізація влади, спроможність, фінансові ресурси, територіальні громади, фінансова стійкість.

Постановка проблеми. Процес фінансової децентралізації мав суттєвий вплив на місцеві бюджети, зробивши їх незалежними від Державного бюджету. Це створило нові можливості для розвитку територій шляхом реалізації конкретних проєктів, що відповідають потребам громади. Однак успішність життєздатності територіальних громад найбільше залежить від економічного аспекту. Введення воєнного стану в Україні з лютого 2022 р. суттєво змінило умови життєдіяльності суспільства загалом. Ця ситуація також вплинула на подальший розвиток територій, що утворюють місцеві громади.

У таких умовах виникають нові виклики і завдання для громадськості та територій. Важливо знайти шляхи адаптації до нових умов, розробити ефективні стратегії розвитку та забезпечити економічну стійкість. Реалізація реальних проєктів та економічних ініціатив, спрямованих на підтримку та розвиток територій, стає особливо важливою.

Тому в контексті подальшого розвитку територіальних громад необхідно активно працювати над залученням інвестицій, розвитком підприємництва, підтримкою соціальних програм та ініціатив. Створення сприятливого інвестиційного клімату, розвиток малих і середніх підприємств, стимулювання робочих місць і забезпечення доходів громадян – це основні фактори, які допоможуть територіальним громадам забезпечити фінансову стійкість. Для досягнення цієї мети необхідно спрямовувати зусилля на розвиток економічного потенціалу громади, пошук нових джерел доходів та ефективно використання наявних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень. Закон збалансованості фінансової системи, який сформував Б. А. Карпінський і С. М. Божко, доводить, що для досягнення стійкої рівноваги між доходами та видатками у територіальному розрізі необхідно взяти за основу під час створення територіальних громад розроблення плану соціально-культурного розвитку та місцевих бюджетів. Цей закон звучить так: «Кожна фінансова система є максимально стійкою за умови дотримання рівноваги між внутрішніми та зовнішніми фінансовими збуреннями, що може також обумовлювати її динамічний розвиток (збалансоване зростання) [1, с. 135-136].»

До понять фінансових збурень на територіях громад можуть належати: неефективне використання ресурсів, незаплановані зміни у діяльності підприємств

© М. М. Пітюлич, А. Я. Крупка, В. Т. Мінкович, О. І. Чакій, 2023.

виробничого сектору, зміни на внутрішньому та зовнішньому ринках, валютні коливання, надзвичайні події, негативні наслідки господарської діяльності підприємств у минулому (видобувна, хімічна, металургійна, будівельна галузі та інші), несприятлива екологія, а також недосконале управління, різкі структурні зміни, політичні рішення, загальна економічна ситуація в регіоні та країні тощо. За думкою В. Кравченка, «по суті треба створити як міську, так і сільську громаду з позицій економічно оптимальних розмірів. У громаді має бути достатня фінансова база» [2, с. 87].

Належний рівень послуг для мешканців громади можливий за умови формування відповідного економічного потенціалу, що генерується завдяки використанню наявних ресурсів у громаді з поєднанням зовнішніх джерел залучених коштів, ефективного управління, міжгромадських зв'язків. Науковці ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» стверджують: «Економічний потенціал територіальних громад характеризується їх ресурсними можливостями, зумовленими наявністю людських, природних, майнових ресурсів, економічних й інфраструктурних об'єктів, та їх бюджетоформуючою здатністю й спроможністю забезпечувати матеріальні, соціальні та інші потреби громад і їх мешканців» [3-7].

Сума мобілізованих на території податкових надходжень на основі бази оподаткування суб'єктів формується в активному секторі територіальних громад (виробничі підприємства різних галузей і власності, підприємництво, створення благ і надання їх у вигляді різних послуг, зокрема соціальних), що сплачуються до місцевого бюджету. Сума надходжень має бути адекватно співмірна до обсягу повних необхідних витрат громади як для поточного споживання, так і для забезпечення сталого розвитку населених пунктів у майбутньому. Так, І. С. Микитюк вважає: «Збалансованість бюджету має здійснюватися не за принципом «витрати по доходах», а від провідної ролі витрат по відношенню до доходів: слід не скорочувати витрати, особливо на соціально значимі галузі, а знаходити додаткові доходи на основі легалізації тіньового сектора, підвищення власних доходів, оптимізації державної фінансової допомоги регіонам» [8].

Метою статті є обґрунтування основних проблем у фінансовій стійкості територіальних громад і визначення основних напрямів підвищення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів.

Основні результати дослідження. Одним з способів зміцнення фінансової стійкості є створення сприятливого інвестиційного середовища на території громади. Це включає в себе проведення маркетингових заходів, просування туристичного потенціалу, залучення іноземних і внутрішніх інвесторів. Крім того, розвиток малих і середніх підприємств, підтримка підприємницької активності та розвиток інноваційних проєктів є додатковим джерелом фінансування для громади.

Окрім того, важливо забезпечити ефективне фінансове планування, контроль та аудит фінансових операцій. Це дозволяє громадам ефективно управляти своїми фінансами, забезпечувати прозорість і відповідність витратам. Регулярний моніторинг фінансового стану допомагає вчасно виявляти можливі ризики та вживати необхідні заходи для їх запобігання.

Важливим елементом є партнерські відносини з державними інституціями, міжнародними організаціями та іншими громадами, що дозволяє отримати додаткові фінансові ресурси, технічну підтримку та доступ до експертного досвіду. Взаємодія з іншими громадами є основою для спільних проєктів та обміну досвідом у вирішенні фінансових проблем.

Необхідно активно залучати громадськість до процесу фінансового планування та прийняття рішень. Забезпечення прозорості та участі громадян у бюджетному

процесі сприяє формуванню відповідальної та взаємовигідної спільноти. Громадські обговорення, консультації та залучення громадських організацій та експертів призводять до кращого розуміння потреб і пріоритетів громади, а також забезпечують ефективніше використання фінансових ресурсів.

Загалом фінансова стійкість територіальних громад залежить від комплексного підходу, який включає ефективне фінансове планування, розроблення та імплементацію стратегічних проєктів, розвиток економічного потенціалу та залучення інвестицій, контроль та аудит фінансових операцій, партнерство з державними та міжнародними організаціями та активну участь громадян у бюджетному процесі. Ці заходи допомагають забезпечити фінансову стійкість територіальних громад і сприяють їхньому розвитку і процвітанню [4].

Фінансова стійкість територіальних громад є важливим аспектом їхнього функціонування та розвитку. Вона відображає здатність громади ефективно управляти своїми фінансовими ресурсами, забезпечувати сталі надходження до бюджету та виконувати свої соціальні та економічні функції.

Одним з головних аспектів фінансової стійкості є забезпечення достатнього рівня доходів громадського бюджету. Цього можна досягнути шляхом ефективного збору податків, мобілізації додаткових джерел доходів, раціонального використання фінансових ресурсів і повертання інвестицій. Водночас рівновага між доходами та витратами громадського бюджету є основним фактором для забезпечення фінансової стійкості.

Ще одним важливим елементом фінансової стійкості є зменшення боргового навантаження громади та збалансоване управління фінансовими ризиками. Громади мають уникати надмірної заборгованості та планувати свої фінансові зобов'язання з урахуванням можливостей їх погашення. Диверсифікація джерел фінансування та розумне використання бюджетних коштів допомагають забезпечити стабільність фінансового стану громади.

Окрім цього, ефективне фінансове планування, контроль та аудит фінансових операцій є важливими інструментами для забезпечення фінансової стійкості територіальних громад. Це дозволяє громадам оцінити свою фінансову потужність, виявити потенційні ризики та забезпечити оптимальне використання фінансових ресурсів.

Ефективне фінансове планування дозволяє територіальним громадам стратегічно визначити свої фінансові цілі та розробити довгострокові плани дій для досягнення цих цілей. Воно включає оцінювання поточного фінансового стану, прогнозування доходів і витрат, встановлення пріоритетів і розподіл фінансових ресурсів на основі стратегічних пріоритетів громади [5].

Контроль та аудит фінансових операцій є важливими складовими ефективного фінансового управління. Це дозволяє перевірити правильність і точність фінансової звітності, виявити можливі фінансові недоліки або порушення та вжити відповідні заходи для їх усунення. Крім того, аудит фінансових операцій забезпечує незалежне оцінювання фінансової діяльності громади та довіру громадськості до управління їхніми фінансовими ресурсами.

Загалом ефективне фінансове планування, контроль та аудит фінансових операцій є основними елементами для забезпечення фінансової стійкості територіальних громад. Вони допомагають громадам ефективно управляти своїми фінансовими ресурсами, забезпечити фінансову стійкість і досягати стратегічних цілей. Шляхом систематичного фінансового планування громади можуть точно визначити свої фінансові потреби, прогнозувати доходи та витрати, а також розробити ефективні стратегії для залучення та використання фінансових ресурсів.

Контроль та аудит фінансових операцій є необхідними інструментами для забезпечення прозорості, точності та відповідності фінансової звітності. Це дозволяє

виявляти можливі фінансові ризики, уникати втрат і недоцільних витрат. Крім того, контроль допомагає забезпечити виконання фінансових політик і процедур, а також дотримання законодавства у сфері фінансів. Аудит фінансових операцій здійснюють незалежні експерти, що забезпечує надійне оцінювання фінансової діяльності та довіру громадськості.

Завдяки ефективному фінансовому плануванню, контролю та аудиту територіальні громади можуть зберегти фінансову стійкість, раціонально використовувати свої ресурси та забезпечити ефективне функціонування своїх соціальних програм і проєктів. Це сприяє підвищенню якості життя громадян, розвитку інфраструктури, забезпеченню соціальної захищеності та зростанню економічного потенціалу територій.

Важливим показником фінансової автономії є податкоспроможність територіальних громад, який характеризує абсолютний обсяг ВВП, що виробляється в її межах на одну особу населення і може бути об'єктом оподаткування. Перерозподіляючи ВВП, місцеві органи втручаються в процес суспільного відтворення і беруть участь у спрямуванні розвитку економіки та соціальної сфери загалом [6].

Дуже часто пошук виходу з фінансової незбалансованості центральна влада вбачає у форсуванні процесів приватизації комунального майна, природних ресурсів, особливо землі, які одноразово можуть збалансувати фактичні та касові видатки, дати певний фінансовий ресурс для інвестиційного проєкту, але водночас не завжди вбачаються перспективи та засоби стратегічного розвитку громад, дотримання умов сталого розвитку населених пунктів, збереження ресурсів для майбутніх поколінь.

Визначивши територію, територіальна громада не може зупинити, встановити або врегулювати такі процеси, як демографічна ситуація, маятникова міграція членів громади до місць праці, навчання, ринкової місцевої торгівлі, розважальних закладів, лікувальних, культурних, спортивних установ та інших послуг, що можна отримати на території сусідньої об'єднаної громади чи іншого населеного пункту, оскільки населення громади є об'єктивним фактором для територіальних громад.

Методика формування спроможних громад вказує лише на деякі параметричні зв'язки, однак у майбутньому перед кожною громадою постане завдання у ширшому вимірі забезпечувати власну спроможність відповідно до потреб сучасних викликів розвитку, використовуючи інноваційні технології у виробництві та управлінні [7].

Спроможні громади мають стати базовим елементом ефективної системи влади в Україні. У процесі функціонування громади відчутно вплив багатьох внутрішніх і зовнішніх викликів, які не завжди можна ліквідувати у відповідний час, наявними засобами та підходами до управління. До внутрішніх викликів можуть належати:

- відсутність загальноприйнятих пріоритетів розвитку щодо надання базових послуг територіальних громад, зростання фінансових ресурсів, використання власного потенціалу. Після об'єднання ці пріоритети потребують перегляду, уніфікації підходів у забезпеченні рівного управління і розподілу об'єднаних ресурсів;
- потреба якісного та ефективного управління використання земельних, бюджетних та інших ресурсів, які стали доступними для громади і є основою для їх розвитку;
- збільшилась кількість зацікавлених сторін (окремі населені пункти, мешканці, громадські рухи тощо), з якими необхідно узгоджувати прийняття рішень щодо діяльності громади;

- формування стратегічного плану розвитку громади, який до об'єднання не приймався у селах, селищах. Відсутні практичні навички та досвід до результативного аналізу впливу чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру. Більшість громад не володіє реальною оцінкою власних можливостей соціально-економічного потенціалу, особливо природно-ресурсного багатства, екологічних наслідків господарської діяльності окремих підприємств у минулому;
- релокованість бізнесу з територій постраждалих від війни, відкриття нових підприємств та освоєння інфраструктурних об'єктів, які були в стані руйнування.

Не менш важливим є аналіз зовнішніх викликів, на які громада має реагувати професійно, вміло використовуючи для розвитку громади. Зокрема:

- глобалізація економіки та співіснування у відкритому просторі, будучи відносно закритою системою у межах повноважень управління, власних ресурсів, площі території, населення тощо;
- у відкритому сенсі, на розвиток громади впливає економічний простір України, світовий ринковий простір, інвестиційний простір зовнішнього походження, соціальні послуги (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, екологія та інші складові) які так чи інакше виходять за межі громади у питаннях джерел походження, прийняття рішень суб'єктами;
- зростання рівня трудової міграції, яка не може бути врегульована штучно засобами територіальної громади, оскільки це велика проблема глобальної трудової сегментації, на яку впливають виклики економічного розвитку країн усього світу;
- загрозливі темпи старіння населення та високий рівень безробіття у селах, які неможливо зупинити без проведення масштабних державних реформ в галузі охорони здоров'я, соціального захисту, інвестиційної привабливості, подолання проявів депресивності на окремих територіях;
- посилення міжнародної конкуренції за інвестиційні ресурси, інші вигоди та блага, які так чи інакше торкаються громади, претендуючи на землі, сировинні ресурси, поклади корисних копалин тощо;
- політична складова державної регіональної політики, засади децентралізації влади, державний адміністративний контроль;
- загроза техногенної та екологічної проблеми в окремих регіонах, що негативно впливає на життя та здоров'я людей, гальмує загальний економічний ріст;
- воєнні дії, які спричинили знищення інфраструктури, міграцію, зробили екологічно непридатною територію багатьох громад.

Зазначені виклики є основою вдосконалення управління територіями, яке, як у загальному прийнятій моделі управління, містить: аналіз фактичного стану та чинників, що впливають на нього тепер і у майбутньому, планування розвитку, організація управлінського процесу в усіх структурах громади, ефективний зовнішній і внутрішній контроль за фінансовими ресурсами [7].

Важливо відзначити, що фінансова самодостатність територіальних громад відіграє суттєву роль у досягненні економічної незалежності, яка є основним фактором для успішного господарського розвитку територій і задоволення потреб населення в соціальних послугах. Покращення фінансової спроможності громади може бути досягнуто шляхом реалізації таких підходів:

1. Методи управління – ефективне управління фінансами територіальної громади, включаючи бюджетний процес, контроль за витратами та оптимізацію фінансових процедур.

2. Розвиток ринкових відносин і структур – стимулювання розвитку підприємництва, формування конкурентоспроможних ринків і забезпечення прозорих і ефективних механізмів регулювання економічної діяльності.

3. Використання власного економічного потенціалу – максимальне використання наявних ресурсів і потенціалу громади для розвитку місцевого господарства, залучення інвестицій і створення робочих місць.

4. Підтримка розвитку місцевого бізнесу – запровадження заходів для підтримки та стимулювання розвитку місцевих підприємств, включаючи надання фінансової підтримки, консультування та сприяння доступу до ринків.

5. Сучасні форми господарської діяльності – розвиток інноваційних форм господарської діяльності, таких як соціальне підприємництво, партнерство з приватним сектором і використання нових технологій для збільшення ефективності виробництва та надання послуг.

6. Залучення населення до підприємницької діяльності – створення сприятливих умов і підтримка для розвитку підприємницької культури серед населення, надання освітніх і консультативних послуг для підприємців.

7. Створення привабливих умов для інвесторів – розроблення та реалізація інвестиційних проєктів, залучення іноземних і внутрішніх інвесторів, створення сприятливого інвестиційного клімату та захист прав інвесторів.

Загальною метою цих заходів є підвищення фінансової стійкості територіальних громад, що забезпечує їм можливість самостійно здійснювати розвиток, забезпечувати економічний зріст, поліпшувати соціальну інфраструктуру та задовольняти потреби громадян.

Оптимальні шляхи розв'язання проблем економічного зростання територій і пріоритетні напрями фінансової політики територіальних громад можуть бути такими [9]:

1. Підвищення добробуту і якості життя громадян – забезпечення доступу до якісних соціальних послуг, розвиток освіти, охорони здоров'я, культури та спорту, підтримка соціально вразливих верств населення.

2. Формування привабливих інвестиційних умов – створення сприятливого інвестиційного клімату, розвиток інфраструктури, підтримка інноваційних і перспективних галузей, привертання іноземних і внутрішніх інвестицій.

3. Підтримка та забезпечення сталого зростання економічної сфери – підтримка малого та середнього бізнесу, розвиток підприємництва та інновацій, створення сприятливих умов для розвитку підприємницької активності.

4. Розвиток ділової інфраструктури – створення умов для надання якісних юридичних, аудиторських, консалтингових послуг, розвиток технологічної та інформаційної інфраструктури, що сприяє підтримці бізнесу та економічному зростанню.

5. Покращення стану технічної інфраструктури – інвестиції у розвиток доріг, енергетичних, транспортних і комунікаційних мереж, забезпечення надійного та якісного доступу до інфраструктури для підприємств і населення.

6. Зміцнення дохідної бази громади – розвиток економічної діяльності, стимулювання підприємництва та розвитку місцевого бізнесу, залучення нових інвестицій, дохідних джерел фінансування, а також ефективне управління бюджетними ресурсами.

7. Підвищення ефективності бюджетних витрат – оцінювання та оптимізація розподілу бюджетних коштів, ефективне використання фінансових ресурсів для реалізації соціальних та економічних програм і проєктів.

8. Удосконалення міжбюджетних відносин – розроблення механізмів співпраці та координації між різними рівнями влади та територіальними громадами для стимулювання соціально-економічного розвитку, обміну досвідом і ресурсами.

9. Широке залучення громадськості до бюджетного процесу – забезпечення прозорості та участі громадськості у формуванні бюджету, залучення громадських організацій, жителів і бізнесу до прийняття рішень щодо використання бюджетних коштів і пріоритетів розвитку.

10. Створення привабливих умов для інвесторів – підтримка інвестиційного клімату, спрощення процедур бізнесу, надання підтримки та послуг для інвесторів, залучення іноземних і внутрішніх інвестицій для стимулювання розвитку економіки та підвищення рівня життя населення.

Ці шляхи та напрями фінансової політики сприяють забезпеченню економічного зростання територій, підвищенню рівня життя громадян, створенню робочих місць і розвитку підприємництва, залученню інвестицій і зміцненню фінансової стабільності територіальних громад. Використання цих оптимальних шляхів сприяє забезпеченню економічної самостійності громад, розвитку їх потенціалу та зміцненню їх фінансової бази.

Підвищення добробуту і якості життя громадян є основною метою фінансової політики територіальних громад. Шляхом формування привабливих інвестиційних умов і залучення інвестицій на територію громади, забезпечення сталого зростання економічної сфери та підтримки малого та середнього бізнесу, громади забезпечують розвиток територій і створення нових робочих місць.

Однак для досягнення цих цілей необхідно також зміцнити дохідну базу громади, мобілізувати внутрішні податкові резерви та підвищити ефективність бюджетних витрат. Крім того, важливим елементом є створення привабливих умов для інвесторів, залучення громадськості до участі у формуванні бюджетного процесу та підтримка розвитку місцевого бізнесу.

Загалом реалізація оптимальних шляхів і пріоритетних напрямів фінансової політики сприятиме зміцненню фінансової стійкості територіальних громад, забезпеченню їх економічної самостійності та підвищенню рівня життя населення.

Фінансова децентралізація призвела до того, що місцеві бюджети стали незалежними від Державного бюджету, що відкрило нові можливості для розвитку територій шляхом впровадження реальних проєктів, що відповідають потребам громади. Цей процес дозволяє громадам самостійно ухвалювати рішення про використання фінансових ресурсів і встановлювати пріоритети розвитку з урахуванням місцевих потреб і перспектив.

У контексті воєнного стану на території України були внесені зміни до нормативно-правових документів щодо бюджетної сфери. Головною метою цих заходів є забезпечення ефективного функціонування місцевих бюджетів у цей непростий період. Особлива увага надається оперативному, безперервному і своєчасному виконанню місцевих бюджетів, які гарантують задоволення життєво важливих потреб мешканців територіальних громад.

Ці зміни спрямовані на гарантування фінансової стабільності громад, щоб вони могли продовжувати забезпечувати основні послуги населенню, зміцнювати інфраструктуру та розвивати території, навіть в умовах складної політичної та економічної ситуації. Оперативне і правильне виконання місцевих бюджетів є основною передумовою для забезпечення стійкості та розвитку територіальних громад під час кризових умов.

Особливості роботи виконавчих комітетів місцевих рад територіальної громади за напрямом корегування місцевого бюджетного процесу у період воєнного стану [10] та відповідно до умов території:

- внесення змін до місцевого бюджету;
- перерозподіл видатків у межах загального обсягу бюджетних призначень на рік (для фінансування добровольчих формувань територіальної оборони; підтримки внутрішньо переміщених, евакуйованих осіб, фінансування

діяльності військових адміністрацій населених пунктів, де утворено військову адміністрацію) [11];

- прийняття рішень щодо перерахування коштів з місцевого до Державного бюджету відповідно до загострення воєнної ситуації на певній території;
- затвердження проектів місцевих бюджетів;
- використання понад 1% резервного фонду у частині перевищення обсягу видатків загального фонду певного місцевого бюджету відповідно до ситуації на території [12].

У період дії воєнного стану на території, де не відбуваються активні бойові дії, голова територіальної громади має право ухвалювати рішення щодо виділення коштів з місцевого бюджету на потреби Збройних сил України. Він також має можливість коригувати програми соціально-економічного та культурного розвитку локальних територій, цільові програми, спрямовані на вирішення інших потреб місцевості.

Це право та повноваження голови територіальної громади надають йому гнучкість і можливість адаптувати бюджетні ресурси до вимог і умов, що виникають під час воєнного стану. Він може перерозподіляти кошти, щоб забезпечити необхідну підтримку Збройних сил України, а також реорганізувати програми розвитку, щоб реагувати на нагальні потреби місцевих жителів і забезпечити їхнє благополуччя.

Це рішення голови територіальної громади має важливе значення для забезпечення захисту країни та збереження безпеки місцевого населення. Воно свідчить про готовність і відповідальність місцевої влади у важкий час воєнного конфлікту, де керівники громад мають можливість робити стратегічні рішення, спрямовані на захист та розвиток своїх територій.

У табл. 1 здійснено огляд особливостей нормативно-правових змін, які стосуються розподілу коштів з Державного бюджету до місцевих бюджетів, а також їх впливу на населення та бізнес територіальних громад в умовах воєнного стану.

Таблиця 1

Державна фінансова підтримка територіальних громад України на період воєнного стану

Місцеві бюджети	Населення	Бізнес
Передбачено погашення позик (місцевого боргу) у розмірі 80%, наданих на покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів (наявність заборгованості позик)	Безоплатне забезпечення продовольчими товарами тривалого зберігання населення ТГ у регіонах, на території яких тривають активні бойові дії	Знято обмеження у кредитуванні (не більше 1 року) для суб'єктів великого підприємництва (не менше 60% торговельних площ – торгівля продуктами)
В умовах воєнного стану не здійснюється перерахування реверсної дотації з місцевих бюджетів територій до Державного бюджету	Залишки коштів освітньої субвенції місцевих бюджетів на 01.01.2022 спрямовувати з Державного до місцевих бюджетів на заходи територіальної оборони; переміщення, евакуацію, вивезення цивільного населення у безпечні місця із небезпечних територій, де ведуться бойові дії; задоволення продовольчих потреб цивільного населення	Роботодавцям за працевлаштування ВПО (крім бюджетних установ) надається щомісячна компенсація з Державного бюджету 6500 грн за кожну працевлаштовану особу

Джерело: [9].

Будь-яка фінансова підтримка, надана у період дії воєнного стану та протягом року після його закінчення або скасування, розглядається як припустима згідно з вимогами Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [12]. У таких випадках постачальники державної допомоги звільняються від

обов'язку подавати звіти про поточну державну допомогу та повідомляти про нову державну допомогу.

Для місцевих бюджетів скасовано вимоги [12]:

- щодо передачі коштів у межах місцевого бюджету (загальним і спеціальним фондами) – у межах бюджетних призначень щодо прийняття місцевого бюджету або внесення змін до нього;
- обов'язкової публікації звіту місцевих бюджетів (не пізніше 1 березня поточного року);
- публічного представлення інформації про виконання бюджетних програм головними розпорядниками бюджетних коштів за звітний рік (до 15 березня поточного року);
- щодо подання річного звіту не пізніше 1 квітня поточного року, усі норми щодо складання та схвалення прогнозів місцевих бюджетів;
- щодо термінів подання Казначейством звітності про виконання місцевих бюджетів.

Висновок. Таким чином, в Україні военний час призвів до внесення змін у податкове та митне законодавство, що створило певні умови для ефективного реагування на потреби безпеки населення, фінансування територіальної оборони, функціонування комунальних підприємств і бюджетної сфери, а також сприяло полегшенню діяльності бізнес-структур для збереження робочих місць і забезпечення виробництва необхідних товарів. Проте неочікувані події, такі як релокація підприємств і значна кількість військово-політичних об'єктів, можуть негативно позначитися на постраждалих територіях, що стали жертвами збройної агресії. Це спричинює незбалансоване фінансування місцевих бюджетів територіальних громад, що впливає на їх життєдіяльність і створює нові виклики, що вимагатимуть впровадження нових стратегій управління місцевим розвитком.

В умовах проведення реформи децентралізації та економічних труднощів, спричинених воєнним станом, територіальні громади стикаються з недостатнім фінансовим забезпеченням і залежністю від дотацій для своїх бюджетів. У такій ситуації виникає необхідність знайти шляхи та методи для збільшення фінансової спроможності та розвитку громад. Нинішнє завдання органів місцевого самоврядування, які несуть більшу відповідальність перед громадою, полягає в забезпеченні життєдіяльності громад шляхом накопичення фінансових ресурсів, необхідних для їх життєздатності. Досягнення фінансової стійкості стає першочерговим завданням місцевих органів управління, які мають зосередити зусилля на залученні додаткових ресурсів і розвитку місцевої економіки. Це допоможе забезпечити ресурси для здійснення необхідних соціальних та інфраструктурних проєктів, зміцнити економічну самодостатність територій і забезпечити їхнє стійке функціонування у складних умовах.

Список використаних джерел

1. Карпінський Б. А., Божко С. М. *Продуктивність і сталий розвиток економіки*: монографія. Львів: Логос, 2014. 274 с.
2. Кравченко В. І. *Місцеві фінанси України*: навч. посіб. К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. 487 с.
3. Гринчишин І. М., Біль М. М., Лешух І. В., Патицька Х. О., Попадинець Н. М. *Зміцнення спроможності територіальних громад на основі ефективного використання ендегенного потенціалу* / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2019. 300 с.
4. Voznyak H., Panukhnyk O., Khyumych H., Popadynets N. Development of regional economic systems under the impact of financial decentralization: display, challenges and new opportunities. *Advances in Economics, Business and Management Research*. Proceedings of the 7th International Conference on Modeling, Development and Strategic Management of Economic System (MDSMES 2019). 2019. P. 121-126. DOI: <https://doi.org/10.2991/mdsmes-19.2019.24>
5. Patytska K., Panukhnyk O., Popadynets N., Kramarenko I. Forming the territorial communities' local budgets in Ukraine under decentralization: current condition and management tasks. *Journal of Optimization in Industrial Engineering*. 2021. Vol. 14(2). Pp. 23-30. DOI: <https://doi.org/10.22094/joie.2020.677868>

6. Олексюк Г. В., Попадинець Н. М., Самотій Н. С. Управління територіальними громадами на засадах територіального маркетингу: теоретико-методологічні аспекти. *Регіональна економіка*. 2021. №3(101). С. 15-27. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-3-2>
7. Олексюк Г. В., Хром'як Й. Я., Попадинець Н. М. Маркетингова стратегія як інструмент реалізації стратегічного плану розвитку територіальних громад. *Економіка України*. 2022. № 7. С. 67-88.
8. Микитюк С. І. Теоретичні основи збалансованості бюджетної системи України. *Економічний вісник університету*. 2013. Вип. 20(1). С. 162-167.
9. Сахно Т. А. *Економічні засади формування територіальних громад у розвитку регіону*: дис. ... д-ра філософії: спец. 051 / Черкаський державний технологічний університет. Черкаси, 2022. 277 с.
10. Особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану. *Децентралізація*: сайт. 2022. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14654>
11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень: проект Закону від 02.06.2021 р. № 5600. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-20#Text>
12. Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України»: Закон України від 15.03.2022 р. № 2134-IX. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2134-20#Text>

References

1. Karpinskyy, B. A., & Bozhko, S. M. (2014). *Produktyvnist' i stalyy rozvytok ekonomiky [Productivity and Economy Sustainable Development]*. Lviv: Lohos. [in Ukrainian].
2. Kravchenko, V. I. (1999). *Mistsevi finansy Ukrainy [Local Finances of Ukraine]*. Kyiv: Znannya, KOO. [in Ukrainian].
3. Hrynchyshyn, I. M., Bil, M. M., Leshchukh, I. V., Patytska, Kh. O., & Popadynets, N. M. (2019). *Zmitsnennya spromozhnosti terytorial'nykh hromad na osnovi efektyvnoho vykorystannya endogennoho potentsialu [Strengthening the capacity of territorial communities on the basis of effective use of endogenous potential]*. Lviv: Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
4. Voznyak, H., Panukhnyk, O., Khymych, H., & Popadynets, N. (2019). Development of regional economic systems under the impact of financial decentralization: display, challenges and new opportunities. *Advances in Economics, Business and Management Research*. Proceedings of the 7th International Conference on Modeling, Development and Strategic Management of Economic System (MDSMES 2019). P. 121-126. DOI: <https://doi.org/10.2991/mdsmes-19.2019.24>
5. Patytska, K., Panukhnyk, O., Popadynets, N., & Kramarenko, I. (2021). Forming the territorial communities' local budgets in Ukraine under decentralization: current condition and management tasks. *Journal of Optimization in Industrial Engineering*, 14(2), 23-30. DOI: <https://doi.org/10.22094/joie.2020.677868>
6. Oleksyuk, H. V., Popadynets, N. M., & Samotiy, N. S. (2021). Upravlinnyya terytorial'nyimi hromadamy na zasadakh terytorial'noho marketynhu: teoretyko-metodolohichni aspekty [Management of territorial communities on the basis of territorial marketing: theoretical and methodological aspects]. *Rehional'na ekonomika – Regional economy*, №3(101), 15-27. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-3-2> [in Ukrainian].
7. Oleksyuk, H. V., Khromyak, Y. Ya., & Popadynets, N. M. (2022). Marketynhova stratehiya yak instrument realizatsiyi stratehichnoho planu rozvytku terytorial'nykh hromad [Marketing strategy as a tool for the implementation of the strategic plan for the development of territorial communities]. *Економіка України – Economy of Ukraine*, 7, 67-88. [in Ukrainian].
8. Mykytyuk, S. I. (2013). Teoretychni osnovy zbalansovanosti byudzhethoyi systemy Ukrainy [Theoretical foundations of balanced budget system of Ukraine]. *Економічний вісник університету [Economic Bulletin of the University]*, 20(1), 162-167. [in Ukrainian].
9. Sakhno, T. A. (2022). *Економічні засади формування тerytorial'nykh hromad u rozvytku rehionu [Economic foundations of the formation of territorial communities in the development of the region]*. Ph.D. Dissertation on specialty 051. Cherkasy: Cherkasy State Technological University. [in Ukrainian].
10. Osoblyvosti byudzhethoho protsesu v umovakh voyennoho stanu [Peculiarities of the budget process under martial law] (2022). *Decentralization*: Website. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14654> [in Ukrainian].
11. Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zabezpechennya zbalansovanosti byudzhethnykh nadkhodzen' [On making changes to the Tax Code of Ukraine and some legislative acts of Ukraine on ensuring the balance of budget revenues]: Draft Law adopted on 2021, June 2, 5600. *Legislation of Ukraine*: Website. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-20#Text> [in Ukrainian].
12. Pro vnesennya zmin do rozdil VI «Prykintsevi ta perekhidni polozhennya» Byudzhethoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy [On Amendments to Chapter VI «Final and Transitional Provisions» of the Budget Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine] (2022). Law of Ukraine adopted on 2022, March 15, 2134-IX. *Legislation of Ukraine*: Website. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2134-20#Text> [in Ukrainian].

Pityulych M. M., Krupka A. Ya., Minkovych V. T., Chakiy O. I. Determinants of development and their impact on the financial resilience of territorial communities.

The process of financial decentralization has had a significant impact on local budgets, making them independent of the state budget. This has created new opportunities for the development of territories through the implementation of specific projects that meet the needs of the community. However, the success of the viability of territorial communities depends most of all on the economic aspect. The introduction of martial law in Ukraine in February 2022 has significantly changed the living conditions of society as a whole. These conditions generate new challenges and tasks for the public and territories. It is important to find ways to adapt to new conditions, develop effective development strategies, and ensure economic sustainability. The implementation of real projects and economic initiatives aimed at supporting and developing the territories is becoming especially important. The article aims to substantiate the main problems in the financial resilience of territorial communities and to identify the main areas for improving the efficiency of attracting and using financial resources. The article argues that financial resources are the basis for the effective development and functioning of a territorial community. The authors examine the factors influencing the creation and operation of territorial communities and identify reserves of financial resilience of communities in the future. Theoretical studies related to the process of formation and development of territorial communities are analyzed. The article characterizes the capabilities of territorial communities, in particular, in terms of determining the investment attractiveness of objects on the territory, accounting for available resources and the possibility of their capitalization, use of labor resources, as well as the use of opportunities arising in the process of relocation of enterprises due to active hostilities in a large territory of the country. The authors prove the impact of migration processes on the possibilities of community development and functioning. The essence of submitting project applications for various competitions to attract additional funds to the community budget and thus form its financial resilience is substantiated. The main changes in the local budget process that arose under martial law and its impact on the development of territorial communities are outlined.

Keywords: decentralization of authorities, capacity, financial resources, territorial communities, financial resilience.

Пітюлич Михайло Михайлович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів і банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (e-mail: pitjuluch0311@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2787-0378>).

Pityulych Mykhaylo Mykhaylovych – Dr.Sci. (Econ.), Prof., Professor of the Department of finance and banking of the Uzhhorod National University.

Крупка Андрій Ярославович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та фінансів Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя (e-mail: krupka2007@tntu.edu.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1600-4076>).

Krupka Andriy Yaroslavovych – Ph.D. (Econ.), Associate Professor of the Department of economics and finance of the Ternopil National Technical University named after Ivan Pulyuy.

Мінкович Вікторія Тарасівна – старший викладач кафедри фінансів і банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (e-mail: victoria.minkovych@uzhnu.edu.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7471-9251>).

Minkovych Victoriya Tarasivna – Senior Lecturer of the Department of finance and banking of the Uzhhorod National University.

Чакій Ольга Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (e-mail: Olya.chakiy@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4104-0124>).

Chakiy Olha Ivanivna – Ph.D. (Econ.), Assoc. Prof., Associate Professor of the Department of finance and banking of the Uzhhorod National University.

Надійшло 12.01.2023 р.